

DIENORAŠČIO AKTORĖ – UNĖ

Paslaptingiausia žmoguje yra dvasinė energija, virstanti kūryba. Ta pati rašymui, scenai, drobei, balsui, garsui, minčiai, meilei. Prigimties duomenys, nemaitinami dvasinės energijos, ir kaip tobulėjimo pastangos sunyksta. O dvasinės energijos švytėjimas išlieka, net jei dėl įvairių aplinkybių kūrybos rezultatai ir nėra itin dideli.

Apie aktorę Unę Babickaitę-Graičiūnienę kalbama svariais žodžiais: vaidino Paryžiuje, Londone, filmavosi Amerikoje, rinko eksponatus būsimam Lietuvos teatro muziejui, buvo įsipynusi į ne vieno žinomo žmogaus likimą, patyrė dramatišką visko netekimo išbandymą. Be gražių ir prasmingų žodžių, be mažos tautos pasididžiavimo tais, kurie sugebėjo įsitvirtinti pasaulyje, atlaikė didžiulę konkurenciją, Unės Graičiūnienės likime jaučiame esant dar unikalią asmenybę, unikalią dvasinę struktūrą, dvasios švytėjimą. Unė – vardas, duotas Balio Sruogos vietoje įprastos Uršulės, tiksliai atitiko jos prigimtį: viena, vienintelė, unikali, veikianti pagal ypatingą, išskirtinės prigimties programą. Pati tai žinojo ar jautė – siekė aiškintis pati save, norėjo save suprasti, išreikšti, kas glūdėjo giliai, nebuvo savaime suprantama. Iš kitų požiūrio į save – tų, kuriuos pati vertino, mylėjo – jautė turinti pritraukiančią, tarsi pavergiančią jėgą. Scenoje ši jėga reiškėsi ypatingu stiprumu. Vyras A. V. Graičiūnas rašė: „...tu vienintelė Lietuvos genijė, nes niekas taip negali užhipnotizuoti, neturi tokio magnetizmo, kuris pritraukia visus žiūrėtojus“ (1935.XII.2). Nebuvo tai vien suinteresuoto asmens pagyrimas, o pripažinimas to, kas daugeliui buvo akivaizdu.

Sąmoningam gyvenimui pabudęs žmogus susitinka pats su savimi, ima su savimi kalbėtis, darosi dialogiškas. Unės Babickaitės-Graičiūnienės vidinis sąmoningumas stiprus, išvystytas. Tad ir poreikis rašyti *ad se ipsum* gana ryškus. Unė Babickaitė-Graičiūnienė buvo rašančioji aktorė. Būtinai pridurtina – ir skaitančioji, turėjusi tikrą skaitymo aistrą („skaitymas – tai mano didžiausia *passion...*“), visą gyvenimą kaupusi knygas ir jas skolinusi – net dramatiškuoju pokariu. Ne kartą yra klaususi savęs: „Kodėl nemoku ašei rašyti?“ Ką turėjo galvoje? Be abejonės, rašymą kaip kūrybą, kaip pačią intensyviausią su žodžiu, kvėpavimu, širdies ritmu ir rankos judesiu sutampančią savęs ir kito raišką. 1928 metais pradėjo rašyti dienoraštį. Po trejų metų atsisakė. Ne užmetė, o atsisakė, tarsi pervėrusi save jai būdingu kritišku žvilgsniu: „Pavarčiau šitą dienyną ir nusigandau. O jeigu jis paklius į svetimas rankas?! Neduok, Dieve!!!“

Neverta rašyti.

Neverta rašyti jo dar ir dėl to, kad taip viskas menka. Mūsų gyvenimas, jo įvykiai, mūsų pergyvenimai. Taip baisiai viskas menka, kad net klaiku daros.“

Nuo U. Babickaitės-Graičiūnienės dienoraščio paskutinio įrašo jau praėjo daugiau kaip šeši dešimtmečiai.

Prieš pereinant prie Unės Babickaitės-Graičiūnienės dienoraščio aptarimo, atsargaus įvedimo į jį, keli žodžiai iš autorės biografijos. Unė (Uršulė) Babickaitė gimė 1897 metais Laukminiškiuose (Kupiškio raj.). Remiama motinos brolio daktaro Andriaus Graičiūno, gyvenusio JAV, baigė Panevėžio mergaičių gimnaziją. 1914 metais išvyko į Sankt Peterburgą. Dirbo, vaidino, šoko, dalyvavo lietuvių kultūrinuose renginiuose. Vėl susitiko su Baliu Sruoga, tapo jo poetinio įkvėpimo mūza „karaliūnaičia“ (Unės kaip moteriškumo simbolikos versmė labiausiai jaučiama rinkinyje *Dievų takais*).

B. Sruoga pirmasis pastebėjo Unės artistinį talentą, pakreipė jos kelią į sceną. 1918–1919 metais Unė vaidino ir režisavo Kaune – pirmoji lietuvių moteris režisierė, atkakliai šią galimybę gynusi ir įtvirtinusi. Išvykusi į Ameriką, rengė spektaklius ir vaidino lietuvių kolonijose, susipažino su Žemaite, jautėsi esančios artimos. Unės Baye pavarde vaidino keliuose filmuose, dirbo amerikiečių teatruose, daugiausia su režisierium Arthuru Hopkinsu. Ištekėjo už pusbrolio (motinos brolio sūnaus) Vytauto Andriaus Graičiūno... Tikėjo lemtim – matė šiam rizikingam žingsniui pritariančius ženklus...

Graičiūnų giminė paženklinta išskirtinumo, gabumų, ryškių charakterių. Andrius Graičiūnas, motinos brolis, ir mažos Uršulės gyvenimą valingai pakreipęs į mokslą, šviesą, dar jaunuolis platino draudžiamą lietuvišką spaudą, pabėgo į JAV, ten sugebėjo baigti medicinos mokslus. Jaunas likęs našlys, su negre aukle išaugino du sūnus. Laisvamanis, socialinės lygybės ir teisybės šalininkas, įvairių kultūrinių draugijų steigėjas ir rėmėjas. Griežtų, asketiškų principų žmogus. Teta Ona motinos sesuo, pas kurią Unė gyveno mokydamasi Kupiškyje, fanatiško religingumo, visada įtikinusi savo teisumu. Unės motina Agota Graičiūnatė-Babickienė ištekėjusi už našlio su keturiais mažais vaikais, vėliau posūnių išvaryta iš namų, dievobaiminga, didelės meilės žmonėms, gyvenimui kupina širdimi, matanti, jaučianti, užjaučianti. Unės ir Vytauto Graičiūnų pusbrolis Jonas Graičiūnas – poetas, neišvengęs tremtinio likimo. Jauniausias Unės brolis Petras – žurnalistas, poetas, vėlgi ypatingo likimo žmogus. Unė visą laiką rūpinosi broliais, vėliau jų vaikais. Unės vyras Vytautas Andrius Graičiūnas – didelių gabumų, jautęs potraukį menui, praktišką specialybę pasirinkęs iš reikalo, įžymus vadybininkas, vadybos termino kūrėjas. Unės talentą jis vertino labiau už savo inžinierystę, buvo pasiryžęs pasiaukoti, kad tik Unės galimybės atsiskleistų. Unė patyrė didžiausią keliančią ir pasiaukojančią vyro meilę. Ji žinojo, kad „meilė yra viskas šiam pasaulyje. Ir kad mudu esam vieni iš laimingiausių vaikų šios planetos [...] Mylėk mane taip pat kaip visuomet, ir gyvensim mes visą laiką rojui!“ (iš 1932.VII.22 laiško). Po motinos mirties (1928) Unė rašo vyrui: „Dabar tu esi vienintelis pasaulyje, mano tėvas, mano motina, mano draugas, mano globėjas, mano meilė, mano viltis, mano paskutinis tikėjimas“ (1928.IV.16).

Galia mylėti ir galia kurti yra giminiškos. Ypač moters likime. Vytautas Graičiūnas*, mechanikos inžinierius, vadybos specialistas, buvo Unei sąskambinga siela, vienintelė tikra jos meilė tarp daugelio adoratorių, trumpų susižavėjimo akimirkų. Stipri prigimtis šaukėsi tokio pat stipraus vientisumo, „graičiūniško“. 1931 metais, žiūrėdama į dėdės ir uošvio atsiųstą nuotrauką, mąstė: „Jis atrodo vienintelis inteligentas toje grupėje taip, kaip mano Mama buvo tarp visų Graičiūnų Lietuvoje. Būtų nuodėmė, jeigu tokių tėvų vaikai nieko gero nenuveiktų šiame pasaulyje“.

Apie 1928 metus Graičiūnai persikėlė iš Amerikos į Europą. Unė vaidino Londone, Paryžiuje. Dirbo su įžymiais režisieriais. Taip pat ir su F. Komissarževskiu, garsios rusų aktorės Veros Komissarževskajos, artimai bendravusios su Jurgiu Baltrušaičiu, broliu. Galima nujausti ryšį tarp V. Komissarževskajos ir Unės Baye dramatiškojo moteriškojo artizmo, aukštų dvasinių kriterijų, taikytų scenos menui. Lyginant V. Komissarževskajos siekimus, atskleistus J. Baltrušaičio straipsnyje „Paskutinis sumanymas – rusų kalba“, ir U. Babickaitės estetinį *credo* „Meno aukštybių siekiantiems“, aiškėja ta pati minties kryptis: menininkas yra meno instrumentas, reikalaujantis dėmesio, tobulinimo, aukojimosi. Grožis suprantamas kaip religija: „Grožis tebūna mūsų gyvenimo alfa ir omega (pradžia ir pabaiga), tebūna mūsų religija“. Neabejojama, kad meno kūryba yra priklausoma nuo asmenybės: „Jei kilnūs būsimė – kilnus bus ir mūsų menas. Kilmingumas yra magnetizmas, o juo yra gyvas dramatinis menas“.

1934–1937 metais Unė bendravo su K. Balmontu. Buvo paskutinė jo meilė – paskutinė didelio rusų

* Išleista knyga apie V. A. Graičiūną *Gimęs Amerikoje, dirbęs Lietuvai, žuvęs Sibire* (V., 1998). Knygoje yra faktų, svarbių ir U. Babickaitės-Graičiūnienės biografijai.

poeto meilės ir kūrybos liepsna – prieš užgęstant, susergant dvasios liga, sunkia depresija. 1934 metais, dovanodamas Unei knygą, K. Balmontas įrašė: „Mielam draugui, širdžiai, atvirai Pasaulio Grožei“. K. Balmontas pajuto gilų Unės charakterio klodą – aštrų, skausmingą grožio jautimą. Grožio kaip vienijančio principo, kaip būties pamato.

Unė Babickaitė-Graičiūnienė priklauso tai Europos meno kūrėjų bangai, kuri formavosi pirmaisiais XX a. dešimtmečiais – karų, revoliucijų, sumaiščių laiku, bet išsaugojo tikėjimą aukštu meno pašaukimu, grožio galia gydyti pasaulį, tobulinti jį. Meno formos, būdai gali ir keistis, bet kilnaus grožio švyturys neturi išnykti iš kūrėjų akių, negalima prarasti amžinųjų moralės įstatymų, ryšio su artimaisiais, su tuo, kas prigimta.

Dramatiškoji Unės gyvenimo perskyra yra maždaug 1932 metai. Serga, viena po kitos seka sunkios operacijos, nusilpsta akys („Balsas – tai mano paskutinis siūlas“). Tuo laiku aktorė išgyvena tarsi dvasinį sukrėtimą: ima jausti nepasitenkinimą gyvenimu, jis atrodo esąs tuščias ir tik puikybės siekiantis. Skaito *Šventųjų gyvenimus*, mąsto apie vienuolyną. „Pasikeisti aš galėčiau tik vienuolyne“ (1938.VII.8). Bet vėl griežtai sveria savo tikėjimą: „Negaliu todėl, kad manyje nėra tokio tikėjimo“ (*ten pat*).

Pasitikėjimo, artimumo ryšys Unę Graičiūnienę siejo su A. Dambrausku-Jakštu. Išliko laiškų. Ir sunkiais svarstymais, abejonėmis, baime, kuri apėmė dėl K. Balmonto beprotystės, Unė yra pasidalijusi su šiuo rūsčiu, asketišku, griežtu, bet kilniu žmogum. Jis troško Unę nuraminti, pritarė vienuoliui, draudusiam jai stoti į vienuolyną. Vis dėlto, aplankiusi Asyžių, Unė įsirašo į negriežtos regulos, pasaulietinį Tretininkų ordiną, senovinėje Italijos pilyje po viso gyvenimo išpažinties apjuosiamą vienuolės juosta... Gauna audienciją pas popiežių. Ji bodisi savo brangiais rūbais, iš tiesų skausmingai ieško tikro kelio, lyg kartodama didžiųjų atsiskyrėlių likimus. Ir kaltę dėl to, kad negyvena tėvynėje, nedirba joje ir jai, Unė ima jausti vis aštriau: „Kodėl aš gimiau lietuvaitė, alkstanti savo krašto, o visą gyvenimą ištrėmime?!“

1935 metais Graičiūnai pradėjo kurtis Lietuvoje. Nelengvai, kartais ir skaudžiai jausdami neatitikimą tarp patirties, sukauptos pasaulyje, ir tarp nusistovėjusių, konservatyvių Kauno aukštuomenės papročių bei įpročių – taip pat ir Valstybės teatre... Unė dirbo Šaulių sąjungos teatre. 1936 m. pavasarį laiške J. Tysliavai įrašė liūdnei reikšmingus žodžius: „Kad žinai, mielas Poete, nostalgija tebesiurbia mano sielą, tik kitoniška ji: – ne Gimtojo Krašto pasiilgimas, bet – Grožio, dvasios turtų, gilių minčių, švelnumo, gerumo, – viso to, kas kultūra vadinama. Ir ne pesimistė aš, oi ne, aš esu tragiška optimistė, tik, deja, nuo to skausmo mano sieloj nemažėja“. Turėjusi nuojautos galią, gal jau tada aktorė jautė artėjančią savo gyvenimo tragediją. Du stiprūs, suaugę medžiai nebeįleido šaknų, jų kūrybiškumui stigo polėkio, erdvės... Džiaugėsi Vilniumi – aukščiau, erdviau... Šelpę pagalbos prašančius gimines, pažįstamus, taip pat ir K. Balmontą.

Mįslinga kad 1944 metais Graičiūnai nepasitraukė iš Lietuvos, juk Vytautas tebebuvo JAV pilietis. Tikriausiai to padaryti neleido pernelyg stiprus garbės jausmas – tik grįžus vėl tėvynę apleisti. Šis jausmas – retas, brangus, nykstantis – jiems abiem buvo būdingas. Ir abu juos pražudė. Tokių šviesių prigimčių, tokių didelių polėkių žmonės yra savo likimo įkaitai. Jie negali elgtis kaip visi – protinga būtų buvę iš Lietuvos pasitraukti. Bet protinga nebūtinai yra garbinga... Vienas po kito suimti. 1951–1953 metais Unė Graičiūnienė kirto mišką ir tiesė kelią prie Volgos. Beteisė, su numeriu ant nugaros, su begaline gėla dėl vyro likimo.

Vytautas palūžo pirmas. Visiškai nebuvo pasiruošęs pragarui, į kurį pateko. Unė buvo labiau užsigrūdinusi – iš sunkaus darbo, iš nešvaros, iš kaimietiškos aplinkos. Atsilaikė. Kad sugrįžtų. Kad ant nesančio kapo-paminklo vyrui galėtų įrašyti: „Mylimasis, tavo meilė didesnė už mirtį“. Paskutinis pasipriešinimas ir paskutinis iššūkis lemčiai.

Paskutinis gyvenimo tarpsnis Kaune, kukliam būste tarp susirinktų knygų, paveikslų, eksponatų. 1957 metais Palėvenės kapinėse (netoli motinos kapo) supylė simbolinį kapą vyrui, pastatydino paminklą. Rašė atsiminimus, įspūdžius... Rinkosi kelią, kurį jau buvo išbandę J. Rousseau (Ž. Ruso), L. Tolstojus, J. Biliūnas... Sudarė sąrašus žymių žmonių, kuriuos pažinojo, su kuriais dirbo, bendravo, susirašinėjo, kuriuos mylėjo. Skubėjo. Laiške brolio dukrai Gintrai parašė: „Aš tokia viešnia, man skubu. Skubu išdalinti visas gėles, išsakyti visus širdies žodžius. Skubu. Skubu“ (1957.III.8).

Mirė 1961 m. rugpjūčio 1 dieną. Palaidota Palėvenėje – gimtinėje, šalia artimiausių – dievintos Motinos kapo ir vyro kenotafo.

* * *

Dienoraščio esmė – slaptas, kitiems uždraustas kambarys, kur žmogus įeina susitikti pats su savim. Unės Babickaitės-Graičiūnienės dienoraštis yra būtent toks. Pradėtas 1928 metais, kai dar tebegyveno Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, dienoraštinė Viktorės ir Mamaitės užrašų (*Sename dvare*) autorė. Slaptąjį likimo lydraštį rašė jauna Salomėja Nėris; tą pačią 1928 metų pradžioje jos įrašas: „Ne, ne kraujas mano gyslomis teka, bet meilė, ne pulsas muša, bet ilgesys, aistra. [...] Mano žingsniai skubūs ir aistringi – manyje paslaptis. Dega visas kūnas; siela turi didelius didelius sparnus“. Unės Babickaitės dienoraščio pradžios svarbiausiu impulsu gali būti laikomos šios eilutės: „*Divine fire** – mano jaunystėje ko aš neturėjau savyje?! Kokią turtingą, ugingą vaizduotę. Atsimenu, kai pagaudavo mane kažkoks viesulas, kilęs iš vidaus, aš išplėsdavau rankas, visai pamiršus, kad tai – rankos, o ne galingi sparnai, ir skrisdavau!“ (1928.I.15). Pradėdama rašyti dienoraštį Unė jau buvo perkopusi trečio dešimtmečio gūbrį, menininkė, kurios vidinė patirtis jau buvo išsikristalizavusi artistinėmis ir likiminėmis formomis.

Ji tarsi gręžėsi atgal, į savo pradžią, į prigimties paslaptį – išvardama: *Divine fire*. Skridimas, patirtas 12–13 metų, aprašytas įtikinamai, vaizdingai, iš tiesų kalba apie ypatingas galias, apie labai stiprią dvasinės energijos sutelktį. Dvilypumo pojūtis: lyg skristų viena dalis, o kita stengtųsi sulaikyti. Šį dvilypumą vėliau apibendrins: „Aš tikiu, kad gyvenu dviem gyvenimais“ (1931.II.28). Įprastai nepaaiškinamos situacijos (skridimas, bėgimas paskui spalvotą drugelį, sapnai, pereinantys į realybę), ypatingas svetimumo gyvenimui jausmas: „Mama ir teta atrodo svetimos, nereikalingos, žalingos [...], pavergusios mane sau, pavogusios mane iš kur tai... gražaus, švento, neapčiuopiamo ir amžinai dingusio...“ Prisimindama mirusią Motiną, su kuria jautė ypatingą dvasinį artimumą, persakė jos žodžius: „Atsimeni, Tu sakei man, kad aš, vos išmokus kalbėti, išmetinėjus Tau už „pavogimą“ manęs iš „ano sodo“, iš „anų Palodų“ (1928.X.26). Atsiminti neatsimenamą, skurdžiausioje gyvenimo tikrovėje girdėti kitą balsą (motinos, sekančios pasaką), ilgėtis aukšto, gryno, idealaus. Ankstyvasis Unės gyvenimas, punktyriškai įrašytas dienoraščiuose, liudija būtent šią galią. Valios galią gyventi kitaip, negu duota vargstančio nuomininko šeimai. Skurdžioj kasdienoj maža Uršulė turėjo džiaugsmo potyrių: motinos supratimą, ypatingą tėvo, žirgų mylėtojo, poelgį, kai jai, sergančiai, įvesdavo kumelį gryčion „Čia tau šitas paukštis dovanų. Iš visos stainios aš tau išrinkau gražiausį – Nu, tai dabar išgysi, a?“ Žirgus Unė mylėjo visą gyvenimą, patiko grynakraujų ristūnų lenktynės.

Prigimties slopinimas (gyvenimas pas tetą Oną) atrodo būtinas dvasinis išbandymas. Kaip ir kaimietiškas grubumas, tamsumas. „Mano sielai reikėjo gimti karaliaus palociuj. Auklėtojais skirti švelnius, kilnios kultūros asmenis.“ Unė brangino savo šeimą, tėvus, augino, auklėjo, visaip rėmė savo tris brolius, jų šeimas... Neniekinu savo aplinkos. Bet rodėsi jai, kad turėjo ypatingą turtą – sielą, kuriai reikėjo kito gyvenimo, grožio, kultūros. „Aš nenoriu gyventi čia su vištom, avim vienoj gryčioj, aš

* Dieviška ugnis (it.)

nemėgstu, kai smirda“, – vaikiškas skundas.

Kita, kitokia. Kita kaimiečių aplinkoj, kitokia jau gimusi: „...tokia mažuta buvai, kad dvi būtumat parėji stiklinan...“ (mielos kupiškėnų intonacijos, Unės Babickaitės gražiai pavartotos).

Rašančiąją patraukia ryškūs praeities epizodai, ji tarsi pasineria juose, veikdama kaip rašytoja, kurdama vidinį siužetą, „pasaką“. Peteliškės epizodas šiuo požiūriu vienas kūrybiškiausių. Bėgimas paskui virpantį, viliojanti Grožė. Pirmoji grožio vilionė – kūrybinio pašaukimo rodymasis gamtos formomis. Ir toks stiprus grožio jausmas – iki ekstazės, iki apalpimo. Verkiančios motinos gailėstis ir tuo pat metu: „...man baisiai gražu, nepaprastas grožis, užgniaužiantis kvapą, šiurpinantis kūną! [...] Gražu, klaiku, aš noriu verkti, bet bijau sugadinti grožį“. Mirties artimumo išgyvenimas (motina neša ant rankų per lieptą, panyrantį vandenin) irgi susijęs su rizikos, ribos grožio pajauta.

Nepaprasta vizualioji atmintis – „akių atmintis“, sugluminiusi nešvarių, snarglėtų pirštų „učtelių“. Dienoraštyje „akių atmintis“ pasirodo žmonių portretuose, įspūdžių aprašymuose. Bet – probėgšmom, fragmentiškai.

Dėdė Andrius Graičiūnas sakė sūnui apie Unę: „...gabi moteris, tik trupučiuką per daug *emotional*“ (1926.XI.14 laiškas). Stipri emocija, dienoraščio įrašuose kartais pereinanti į egzaltaciją, buvo Unės santykio su pasauliu pamatas. Ji veikė, vaidino, dainavo, mokėsi kalbų, mylėjo, vedama aistros, pasijos. Ir meldėsi – savo maldomis, savo pačios žodžiais. Įrašas mirusiai Motinai (Londone, baigiantis 1928-iesiems) vienas ryškiausių. Tekstas, kuris gali būti interpretuotas ne vienu požiūriu – labiausiai dukters ir motinos ryšio fenomenologiniu aspektu, šiame įrašė – pokalbyje su motina – Unė praskleidžia ir savo santuokos paslaptį, jos palaiminimo išgyvenimą: „Ir nuo to laiko mes jautėm palaimą kiekviename mūsų žingsnyj. Matai, Brangioji, tai nebuvo ištekėjimas. Tai buvo susivienijimas dviejų baisiai ištroškusių grožio, tobulo grožio šioj grubioj žemėj sielų!“ Jelizaveta Djakonova, M. Baltrušaitienės pusseserė, savo dienoraštyje 1899 metais panašiai yra rašiusi apie Jurgio Baltrušaičio ir Marijos santuoką: susijungimas dviejų giminingų sielų, dviejų mistikų, dviejų ligotų ligoto mūsų pasaulio vaikų...

Grožis pažeidžia, grožis sužeidžia, grožis sumažina sielos atsparumą gyvenimo praktikai. Vis dėlto dienoraštis liudija ir žymiosios aktorės kasdieninio gyvenimo sugebėjimus, gražios buities branginimą. Konkretesni įrašai pravers kasdienybės estetikos, prieškarinės aukštosios mados faktologijai. Tik kailiai, porcelianas, sidabras, prabangos daiktai neturi užgožti stipriausios pastangos dirbti, kurti, lavintis, tobulėti. Diena gali būti griežtai suskirsta – paliktos tik dvi valandos graikų kalbai. Ir dienoraščio įrašai keliomis kalbomis – prancūzų, anglų, rusų... Citatos, atramos, motyvai iš žymių autorių. Kritiškos pastabos apie menininkus – „dvasios ubagus“. Žinoma, tai galėjo būti ir momentinės nuotaikos, emocinės perkrovos. Bet kritiškas žvilgsnis nesilaikant net savo pačios ankstesnių simpatijų (R. Tagorės pervertinimai) – būdingas U. Babickaitės bruožas.

Unės dienoraštis yra pereinantis į atsiminimus – į memuarines noveles: skendimas kūdroj su rožančium, pasaka, dainuojama „mamos gražiuoju balsu“. Į balsą Unė reaguodavo itin gyvai; ir jos pačios balso tembras, diapazonas atsimenančiųjų pabrėžiamas kaip įspūdis. Ironiška, pastabi, aštrialiežuvė (epizodas su Kupiškio špitolės davatkom, aukštuomenės tuštybės aprašymai). Ir kartu linkusi pripažinti asmenybės aukštumą (rusų kunigaikštienės M. Gagarina, M. Vasilščikova). Teatro kasdienybė (nuomos, kontraktai, nesutarimai) ir teatro, kaip šventovės, kaip dievnamio, apoteozavimas. Smerkimas tų, kurie lipa scenon „gimnastikuotis“ (1931.I.16). Teatro Mesijo laukimas... Gyvenimo smulkmenos – nutoldamos jos tampa svarbios, liudijančios patį gyvenimą. Gyvenimą, pasaulyje ir gimtajame krašte gyventą žymios menininkės, savitos asmenybės, kuri visų savo galimybių neatskleidė, neišsėmė. Daug kas liko išbarstyta: ir aktorės talentas, ir kultūros istorijai svarbūs knygų, meno, teatro rekvizito rinkiniai.

Liko asmenybės švytėjimas – neįrodomas ir nepaneigiamas. Jis kyla ne tik iš talento. Lygia galia ir iš paprasto žmoniškumo, gilios atjautos, stiprios reakcijos į kito vargą, skriaudą, pažeminimą. Vargšas, elgeta, staiga pamatytas Europos didmiestyje, sukūsdavo ją, išmušdavo iš pusiausvyros. Skolindavo pinigų, nesulaukdavo jų gražinant ir kai pačiai jų trūko. Svarbus 1931 m. sausio 23 d. įrašas (pradžioje pažymint: lekcija fr. 2–4, graikų 4–7...): „Aš niekuomet netroškau laimės sau, niekuomet! Dieve, Tu matai mano širdį ir žinai, kad nuo šitos nuodėmės aš esu liuosa! Kartoju Tau: aš niekuomet netroškau sau laimės, aš troškau, meldžiau Tavęs ir stengiaus suteikti laimę mamai, broliam, dėdėm, tetulėms, jų vaikams, mano mylimiems draugams ir buvau laiminga, dėkinga Tau, kad mačiau juos laimingus!“ Taip rašydama aktorė nepozavo. Daug faktų (iki paskutinių dienų) dalijančią laikyseną paliudijančių.

Unės Babickaitės-Graičiūnienės dienoraštis pradengia aktorės – kito, kitokio gyvenimo – užuolaidą: maisto režimas, masažai, „gimnastika“ ir visos tos „thirddegree“ jaunumo ir grožio“ (1931.I.28). Tekstų mokymasis, partnerystės problemos, premjerų laukimas. Trumpas pergalės džiaugsmas ir vėl katorgiškai sunkus darbas. Iki išsekimo, noro pabėgti į nepasiekiamą savo vienatvę – į malda: „Ėjau iš bažnyčios į bažnyčią, uždeginėjau žvakes ir meldžiau meldžiau. Tik kažin ar mano maldos pasiekia Dievą, nes visos jos yra mano pačios sudėtos, o bažnytinės manęs nepatenkina [...]“ (1931.II.5). Sakė, kad labiausiai galinti melstis gamtoje. Jautė svyruojanti tarp teosofijos ir katalikybės (1931.VIII.12). Ir tikėjime jai buvo svarbus individualusis pradai. Gyva, savo žodžių malda reiškesi ir aktorės vidinė rašytojystė, knygos, rašto meilė. Noras rašyti, pasisakyti raštu – stiprus iki ašarų. Tačiau įsavo gebėjimą rašyti žiūrėjo kritiškai. Juk nebuvo sistemingiau mokiusis lietuvių kalbos; net kalbėjo daugiau kitomis negu savo kalba.

Ir į dienoraščio rašymą, matyt, kartais žiūrėdavo ir kaip į praktikavimąsi „įprasti sukaupti mintis ir pareikšti jas žodžiais [...]“ (1931X29). Rašyti ji stengėsi ir bijodama primiršti gimtąją kalbą, bjaurėdamasi besiskverbiantiais svetimais žodžiais. Ir šiuo požiūriu ryškus vidinis sąmoningumas, toks svarbus menininkui. Darbas iki užsimiršimo, „net nepavalgant“: „11 v. prancūzų, 2 anglų ir rolė, 4 graikų, 6 deklamacija 4 kalbom...“ (1931.II.6). Ir nevilties periodai neišvengiami: „Jau trečia naktis negaliu užmigti – drasko mano širdį kažkoks naujas skausmas, o rytais turiu haliucinacijų... Viešpatie, Viešpatie, sunku man, ir noriu pas Tave“ (1931.II.7). Ir paslaptinga šviesa, staiga atplūstanti iš kitų – net iš turgaus pardavėjo, ją išsirinkusio savo gražiai, net papigintai prekei... Dvasios kova su negalia, liga. Vienuolės celės ilgesys, iki XX a. vidurio lankęs beveik kiekvieną ryškesnės dvasios moterį. Ir vėl – aktyviausia veikla, susitarimai, derybos, kontraktai. Vaidmens mokymasis naktimis, be miego. Režisieriaus pagyrimas – taip arti tada dangus... Aktoriški kaprizai, – ar įmanomas teatras be jų? Pakilimas: „Net prūsai turėjo pripažinti, kad esu gera artistė!“ (1931.VI.22). Geniali aktorė – tai Eleonora Duse. Dar – balerina Ana Pavlova.

Unės Babickaitės-Graičiūnienės dienoraštis teikia įdomių autentiškų minčių moterų ir vyrų santykių analizei, pakreipia ją kita vaga. „Sako, vyrai gyvuliai. O ne! O ne! Savo gyvenime aš nesu sutikus tokio. Nė vienas iš jų neprisilietė manęs, net nepažvelgė į mane nepadoriai. Tiesa, jie geidė manęs, tiesa, žinoma, tiesa, bet tą geismą vos galėjau pastebėti [...]. Iš pradžių gal ir per didelis geismas, sutikęs mano aiškų, švarų žvilgsnį, keitėsi į šviesią, tyrą meilę, kurią negėda atsiminti“ (1931.VIII.31). Kartais jai patikdavo būti prie ribos, – ir taip ji pildė savo dvasinę energiją, – bet būti jos neperžengiant, grįžtant. Palaidas lytinis gyvenimas, jos nuomone, sugrubina aktorės išvaizdą, balsą, linijas, kūno kontūrus: „...tavo kūnas yra vienintelė priemonė, per kurią tu pareiški Dievo meno valią, tad laikyk jį švarų kaip šventyklą“ (1931.IX.5). Kūnas kaip meno instrumentas, kūno kalba, labiausiai jos pačios ir išlavinta. Troško ir dainuoti, piešti, rašyti, kalbėti, šventumo jausmas – kaip ir grožio – aktorės gyvenime buvo stiprus ir realus, šių jausmų pažeidimas (net toks įprastas veiksmas kaip pinigų

rinkliavos bažnyčioje) sukeldavo jos dvasioje sumaištį, neadekvačią reakciją.

Sąmoningai ar pačiai nežinoma pašamonės galia ji troško išsaugoti tai, kas susitikimuose iš meilės buvo gražu, šventa. Vienas gražiausių dienoraščio įrašų: „Sudeginau likusius Balio Sruogos laiškus“ (1931.I.17). Išsaugoti atiduodant ugniai – varžovei. „Jis ženklino savo dainas svastika ir rašė himnus „Ugnei“. Katrą jis iš mudviejų mylėjo labiau? Tave, Ugne, ar mane?“ Prasideda pokalbis su ugnim – varžove ir taikintoja. Dramos, bet ne melodramos dialogas. Gilus ir blaivus. Moteris yra stiprioji, matanti, suvokianti, besielgianti pagal principą: vyras turi sutikti aiškų ir švarų moters žvilgsnį, keliantį, ne klupdantį – „Ak, kaip puiku man atsiminti, kad aš atvirai, drąsiai, neviliodama, nerinkdama netikrų žodžių, sakiau jam: „Balyti, žiūrėk į mane, žiūrėk, tai ne mano akyse tu matai žalią putojančią jūrą, tai ne mano plaukuos žėri saulė, tai ne mano lūpos – vaivorykštė svaiginanti. Žiūrėk į mane blaiviom akim ir matyk mane tokią, koki aš esu – sesuo, draugė, nes mes abu mylim savo svajonę, nes mes abu trokštam... ak, trokštam... ar mes žinojom ko, bet troškom troškom... ir giedojom himnus: vienas Ugnei, kitas – iš džiaugsmo gyvenimo“. Simpatija, palankumas, solidarumas ir vyrą gelbstintis, keliantis atvirumas – žiūrėk, matyk... Moters savimeilei lyg ir visada malonūs meilės žodžiai atiduodami ugniai, nes „juose per daug buvo širdies“.

Galbūt jauno, jausmingo poeto meilės laišakai Unei-Ugnei šiandien būtų gražus mūsų epistolinės literatūros puslapis. Bet kultūros podirvis, auginantis, keliantis, formuojasi ir iš praradimų, ir iš to, kas atiduota ugniai kalbantis su ja, su savim ir kitu, taip, lyg meldžiantis savais žodžiais. Yra dalykų, kurie dvasioje išlieka tik išnykdami.

Iš išnykusio, išsisklaidžiusio Unės Babickatės gyvenimo, iš jos 64 metų, treji metai paženklinoti dienoraščio. Juose yra stipri grįžimo atgal – ypač į vaikystę – intencija. Laikas ir erdvė tarsi suintensyvinti. Intensyvi dvasinė energija iš dabarties teka į praeitį ir į ateitį. Ateities programa susieta su Lietuva. Tos programos šerdį ir dramatiško finalo priežastį 1939 metų kovo 26 d. laiške Unei nusakė Vytautas Graičiūnas, „modernaus technikos pasaulio ideologas“, „technikos filosofas“¹: „...ir Lietuva pavojuje mane vėl traukia – ar tai Graičiūnų kraujas, kuris gina silpnesnius, nežinau, bet randu jėgų, inspiracijos ir dvasios padrąsint daug nusiminusių Lietuvoje“.

Nusiminimas, kuris po vyro tragiškos mirties apglėbė Unę, nebegalėjo būti išsklaidytas, nors pati ji buvo drąsinama gyventi ir savo kartos senųjų inteligentų, ir jaunų studentų, – tarp jų buvo ir Linas Broga, – kuriems susitikimas su kitu dvasios matmeniu, su kitokio mąstymo asmenybe buvo reikšmingas ir galbūt lemtingas. Paskutiniu metu gyvenimo dešimtmečiu Unė Babickaitė-Graičiūnienė rašė atsiminimus, sukoncentruotus į įspūdį, laiškų formos pasakojimus. Rašymo poreikis stiprėjo – liko vienintelis kalbos būdas, slaptas ar pusiau slaptas – jau nieko nebebijant: „Ko man dabar bijoti? Aš viena. Viena ir žūsiu, nebetraudama paskui savo mylimojo, kurį jau pražudžiau“ (1958.IX). Etnografės, bibliotekininkės M. Čilvinaitės skatinama parašė autobiografiją – išdidžiosios mostu atsiveikindama: „Žirgeliai sukinkyti, / Prie gonkų sustatyti – / Sudie sudie, miela sesiula... Maryte Čilvinaite...“

Kartais sugrįždavo į praeitį – į laisvuosius savo Tėvynės metus; kaip tolimą gražų sapną aprašė susitikimą su mažu piemenuku, ištarusiu: „Kaip dangus aukštai, taip aš tave myliu“. Bet visa, kas buvo gyvenime šviesaus, liko už baugios sienos – 18 parų tardymo, žeminimų, tremties, paties didžiausio praradimo.

Stiprios prigimties turi ypatingą galią – šviesos regėjimo tamsoje, išsakytą ir J. Baltrušaičio: „yra šviesos kibirkštis kiekvienoje tamsoje, yra laisvės akimirksnis ir kalėjime...“ Kalėjimo kameroje Unė išskyrė karališką, išdidžią, aristokratišką, nors aprengtą baisiais skudurais kilmingą rusę Pestel... Kaip ypatingos dvasios asmenybę aprašė Mariją Mašiotaitę-Urbšienę, keturiolika metų iškentusią

¹ M. Vaitkus. *Nepriklausomybės saulėj. 1918 – 1940. Atsiminimai*, VI–2, p. 256 (Londonas, Nidos knygų klubo leidinys).

kalėjime... Apie save prasitarė nedaug: Ten, tame pragare, aš pavirtau į plieną, į akmenį... Bet nenustoję girdėti žodžių, skambančių lyg muzika, raminančių, guodžiančių – kartojo K. Balmontą, Miškinį: „Tai vargelis ant svietužio balto, / Kai ir širdžiai pasidaro šalta, / Kai ir mintį lyg nuodai ėda, / O gyventi pasidaro gėda...“ 1961 gegužės 3 d. laiške apie šį A. Miškinio eilėraštį parašė: „Šitas leitmotyvas ar refrenas visą laiką mano viduje, tik aš jį kruopščiai slepiu, niekam nerodau, nieko neįsileidžiu į savo vidų iš žmoniškumo, nes aš žinau, kad visiems nesaldu. Nenoriu išgasdinti, parodžiusi savo pragarą, savo juodą neveltį. Iš žmogiškumo aš visą laiką vaidinu, nuduodu linksmą...“

Paskutinė aktorės scena – savo pačios viduje. Paskutinis vaidmuo – pačios savęs – kitokios negu buvo iš tikrųjų. Dėl žmoniškumo – neužkrauti kitiems savo naštos. Dėl kitų – kad jiems būtų linkmiau, šilčiau: „Visi kvatojas ir pamiršta savo skausmus, ir man dėkingi, kad neapsunkinu jų savimi“. Bet prasitardavo: „Dvasia mano – sunkus, nepagydomas ir negalintis numirti ligonis“.

Išlaikė dvigubo gyvenimo matmenį. Vienas – viešumai. Kitas – sau. Atrodė puošni, ori, netgi turtinga – iš buvusio gyvenimo liekanų. O buvo pažeista iš pačių pašaknų – nebenorėjo gyventi.

...Vieną dar saulėto savo gyvenimo spalio vidurnaktį ant savo vardinio atviruko su meniška monograma Unė parašė įspūdingą laišką-deklaraciją:

Antrąjį mūsų rudenį... lapams krintant, gražinu jums Jūsų laisvę. Naudokitės ja kaip to trokštate ir būkit laimingas!

Kalta visame kame vien aš. Todėl – kad noriu tik

visko

vientiso

pilno

švento

kitų neliečiamo

Ir ne, ne! negaliu, nenoriu

dalelės

trupinėlio

išblaškyto

padalyto

menko...

Gyvenimas toks trumpas. Jo neužtenka skaityti geras knygas, bet tik geriausias.

Taip ir jausmui tik gražiausiam tegalima nusilenkti. Po smulkius jausmelius aš pratusi praeiti jų nepastebėdama...

Moters dvasios romantinio išdidumo maksima, persmelkusi ir XX a. lietuvių kultūrą: nuo Šatrijos Raganos iki Salomėjos Nėries. Nuo jos – iki Janinos Degutytės. Iki tremtinės – kalinės Dalios Grinkevičiūtės... Skirtinguose likimuose išlieka bendras ypatingas dvasinės prigimties podirvis. Švytėjimas. Paslaptis. Gelmė.

Kas iš tiesų yra, išlieka ir išnykdamas. Įsiformindamas trupiniuose, fragmentuose, tarpuose.

Aktorės Unės Babickaitės-Graičiūnienės vidinis švytėjimas, jaustas, matytas B. Sruogos, V. Mykolaičio-Putino, A. Dambrausko-Jakšto, K. Balmonto, M. Vaitkaus, lieka įlydytas ir jos kelerių metų dienoraštyje.

Unės dienoraštį reiktų išleisti. Ne svetimoms, smalsioms akims. Tiems, kurie nori suprasti, atrasti, pažinti. Pažinti didžiųjų vidinių galių turėjusią menininkę, jos kūrybą, gyvenimą, išsipildžiusias ir pražudytas viltis.

P. S. Dėkoju Linui Brogai už galimybę susipažinti su Unės Babickaitės dienoraščiais ir biografine medžiaga.